

УДК 342.7:614.253.4

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2025.3.2>**Т. П. Мінка**

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри публічного та приватного права
Університету митної справи та фінансів
ORCID: orcid.org/0000-0001-6012-6973

СУДОВА ПРАКТИКА ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ЇЇ РЕПРОДУКТИВНИХ ПРАВ

Стаття присвячена аналізу репродуктивних прав людини на основі рішень Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини. З'ясовано зміст репродуктивних прав як складової гарантій приватного життя, рівності та доступу до медичної допомоги. Показано, що правові позиції суду формують вимоги до держави щодо забезпечення умов, за яких особа може вільно приймати рішення у сфері дітонародження, отримувати необхідні медичні послуги та контролювати інформацію про свій стан здоров'я. На основі рішень ЄСПЛ розкрито регулювання питань переривання вагітності, доступу до допоміжних репродуктивних технологій та сурогатного материнства. Зазначено, що у справах про аборт Суд оцінює не лише допустимість втручання, а й ефективність процедур, які держава повинна гарантувати для реального здійснення дозволених законом медичних дій. У сфері біомедичних технологій підкреслено межі державного розсуду та неприпустимість норм, що мають суперечливий чи необґрунтований характер. Особливу увагу приділено справам щодо сурогатного материнства, де ЄСПЛ виходить із пріоритету інтересів дитини та необхідності забезпечити стабільний правовий статус дитини. Стаття робить висновок, що правові позиції національного та європейського судів формують цілісний підхід до захисту репродуктивних прав і визначають обов'язки держави щодо створення доступних та дієвих механізмів їх реалізації.

Ключові слова: права людини, репродуктивні права, судовий захист, Конституційний Суд України, ЄСПЛ., рішення суду, конституційно-правове регулювання репродуктивних прав людини, гарантії реалізації репродуктивних прав людини.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку правової держави особливого значення набуває дослідження судової практики захисту конституційних прав людини, зокрема у сфері її репродуктивних прав. Репродуктивні права, як невід'ємна частина системи основоположних прав людини, ґрунтуються на таких конституційних гарантіях, як право на повагу до приватного і сімейного життя, право на охорону здоров'я, право на особисту свободу та недоторканність, а також заборона дискримінації. Ці права охоплюють можливість людини самостійно ухвалювати рішення щодо народження дітей, доступ до медичної допомоги, отримання достовірної інформації про стан здоров'я та захист від неправомірного втручання держави.

Саме суди забезпечують реальне поновлення порушених прав та здійснюють контроль за належним виконанням обов'язків держави у сфері охорони репродуктивного здоров'я. Рішення національних судів, Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини свідчать про поступове уточнення розуміння норм, що стосуються доступу до медичних послуг, інформованої згоди, медичної безпеки, рівності та меж допустимого державного втручання у сферу приватного життя. Судові органи визначають вимоги до державної політики у цій сфері, закріплюють обов'язок забезпечення доступності медичної допомоги та підтверджують необхідність захисту від дискримінації.

Попри наявність судових рішень, питання, що стосуються репродуктивних

прав, часто вирішуються неоднаково, що потребує ґрунтовного наукового аналізу та узагальнення. Відсутність чітких законодавчих орієнтирів зумовлює значну роль судів у вирішенні спорів у цій галузі, що робить дослідження судової практики особливо важливим. Такий аналіз дозволяє виявити проблеми правозастосування та окреслити напрями удосконалення гарантій захисту репродуктивних прав людини в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження у сфері репродуктивних прав людини в Україні поступово розширюються, однак їхній зміст усе ще не формує цілісної концепції, особливо щодо конституційних гарантій та механізмів судового захисту. У працях М. Бліхар, Х. Майкут, М. Громовчук, Х. Маркович, П. Рабіновича, І. Сенюти, Б. Шандри, М. Щирба та В. Чечерського аналізуються взаємозв'язки між правом на охорону здоров'я, недоторканність приватного життя, гідністю особи та репродуктивною сферою. Ці автори акцентують увагу на етичних, медико-правових і соціально-правових аспектах репродуктивних рішень.

Водночас проблематика організаційно-правових гарантій, застосування допоміжних репродуктивних технологій, а також судового захисту репродуктивних прав, включно з аналізом рішень Конституційного Суду України та ЄСПЛ, залишається недостатньо опрацьованою. Це зумовлює необхідність подальших досліджень, спрямованих на узагальнення правових позицій судів і визначення належних механізмів реалізації та захисту репродуктивних прав людини.

Мета статті. Метою статті є з'ясування змісту та особливостей репродуктивних прав людини в Україні й у практиці Європейського суду з прав людини, визначення правових позицій судових органів щодо гарантій приватного життя, доступу до медичної допомоги та правового статусу осіб у сфері дітонародження, а також окреслення обов'язків держави щодо забезпечення належних механізмів реалізації та захисту цих прав.

Виклад основного матеріалу. Репродуктивні права людини посідають особливе місце у системі конституційних

прав, оскільки пов'язані з можливістю людини самостійно визначати власну поведінку у сфері дітонародження, отримувати необхідну медичну допомогу та інформацію, а також захищати себе від будь-якого неправомірного державного втручання. Їхній зміст ґрунтується на конституційних гарантіях недоторканності приватного життя, права на охорону здоров'я та рівності перед законом. У зв'язку з цим судовий захист у сфері репродуктивних прав стає гарантією забезпечення реального виконання державою своїх конституційних обов'язків.

Судова практика Конституційного Суду України сформувала важливу правову основу для забезпечення прав жінок, що прямо або опосередковано впливають на реалізацію їхніх репродуктивних прав. Хоча Суд не ухвалював спеціальних рішень, присвячених комплексному визначенню репродуктивних прав, його правові позиції у низці справ суттєво впливають на тлумачення конституційних гарантій рівності, приватного життя, доступу до медичної допомоги та соціального захисту жінок.

У рішенні від 3 червня 1999 року № 5-рп/99 Конституційний Суд України наголосив, що принцип рівності жінки і чоловіка має бути забезпечений у всіх правовідносинах, включно із сімейними. Суд підкреслив неприпустимість будь-яких форм дискримінації за ознакою статі, що закладає основи для правового визнання рівноправного статусу жінок у питаннях, пов'язаних із шлюбом та сім'єю [1]. Це рішення заклало фундамент для подальшого розвитку інших позицій Суду щодо правового захисту рівноправної участі жінок у сімейному житті.

Зміст права на охорону здоров'я та обов'язки держави у цій сфері отримали розвиток у Рішенні від 29 травня 2002 року № 10-рп/2002, де Суд визначив, що рівний доступ до медичних послуг є складовою конституційних гарантій. Це положення має безпосереднє значення для репродуктивних прав, оскільки пов'язане з доступністю послуг під час вагітності, пологів, використання допоміжних репродуктивних технологій та отримання медичної інформації [2].

Право на приватне життя у сфері репродуктивних прав людини має особливе конституційне значення, оскільки охоплює такі елементи, як доступ до медичної інформації, контроль над її поширенням та захист від втручання держави чи інших осіб. У Рішенні від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012 Конституційний Суд України наголосив, що охорона персональних даних є складовою права на приватне життя та передбачає належний правовий режим конфіденційності відомостей про стан здоров'я особи. Суд підкреслив, що така інформація підлягає обмеженому використанню, а її обробка має здійснюватися виключно з дотриманням законодавчо встановлених процедур та волевиявленням пацієнта [3]. Це рішення Конституційного Суду України певною мірою створює основу для правового захисту репродуктивних прав, оскільки забезпечує людині можливість контролювати доступ до відомостей про її медичний стан, вагітність та використання репродуктивних технологій.

Рішення Конституційного Суду України № 14-рп/2004 від 7 липня 2004 року, хоча й не присвячене спеціально питанням репродуктивних прав, але має важливе значення для прав жінок у сфері праці, освіти та соціального забезпечення. Це рішення демонструє позицію Суду щодо усунення нормативних бар'єрів, які непропорційно впливають на становище жінок, зокрема у період материнства. Так у рішенні № 14-рп/2004 (справа про віковий ценз керівників ВНЗ) Конституційний Суд України визнав неконституційним встановлення мінімального віку для обіймання посади керівника вищого навчального закладу, зазначивши, що такі обмеження не мають належного обґрунтування і порушують принцип рівності та право на працю [4].

Узагальнюючи наведений аналіз, зазначимо, що практика Конституційного Суду України формує важливу правову основу до забезпечення прав людини у різних сферах, які безпосередньо або опосередковано впливають на реалізацію їхніх репродуктивних прав. Рішення Суду послідовно підкреслюють необхідність дотримання принципу рівності, гарантування доступу

до медичних послуг, захисту приватного життя та персональних даних, а також усунення нормативних бар'єрів, що створюють нерівні умови для жінок у праці, освіті та соціальному забезпеченні. Таким чином, правові позиції Суду закладають конституційні орієнтири для подальшого вдосконалення законодавства у сфері охорони здоров'я, правового статусу жінок і забезпечення належних гарантій реалізації репродуктивних прав.

Репродуктивні права людини в практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) розглядаються як невід'ємний елемент права на повагу до приватного і сімейного життя, гарантованого статтею 8 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція). До сфери дії цієї статті Суд відносить рішення про продовження або переривання вагітності, доступ до допоміжних репродуктивних технологій, сурогатне материнство та питання визнання батьківства.

ЄСПЛ традиційно тлумачить поняття «приватного життя» широко, включаючи до нього рішення, що визначають фізичну та особистісну автономію людини, зокрема здатність вирішувати питання продовження роду. У багатьох рішеннях Суд підкреслює, що репродуктивні права стосуються «самої сутності приватного життя» особи, оскільки пов'язані з її життєвими планами, тілесною недоторканністю та самовизначенням.

ЄСПЛ послідовно уникає формулювання «права на аборт», однак розглядає доступ до законного переривання вагітності як аспект права на приватне життя. Порушення цього права, на думку Суду, може мати як матеріальний, так і процедурний характер. У справі *Tysiāc v. Poland* (2007) Суд визнав порушення статті 8 Конвенції у зв'язку з відсутністю ефективного механізму перегляду медичних рішень, що фактично позбавило заявницю можливості реалізувати законно дозволений аборт. Суд підкреслив, що держава, яка визнає певну медичну процедуру легальною, має забезпечити достатні процедурні гарантії для захисту прав жінки [5].

У справі *R.R. v. Poland* (2011) встановлено порушення статей 3 і 8 Конвенції

внаслідок зволікань органів охорони здоров'я, які позбавили заявницю можливості отримати своєчасну пренатальну діагностику. ЄСПЛ наголосив, що навмисне затягування з метою унеможливити аборт становить принижуюче поводження [6]. Справа *P. and S. v. Poland* (2012) стосувалася неповнолітньої, вагітної в результаті зґвалтування. ЄСПЛ підкреслив обов'язок держави забезпечити реальний, а не декларативний доступ до абортів, захист конфіденційності та свободу від тиску. Невиконання цих вимог призвело до визнання порушення статей 3, 5 та 8 Конвенції [7].

Таким чином, аналіз наведених рішень свідчить про формування Європейським судом з прав людини чіткої правової позиції: хоча Конвенція не покладає на держави універсального та однакового обов'язку легалізувати аборт, однак якщо національне законодавство передбачає можливість його здійснення за певних умов, держава зобов'язана створити реально дієвий механізм реалізації такого права. Суд послідовно наголошує, що правове регулювання не може обмежуватися декларативним визнанням допустимості певних втручань, а повинно включати чіткі, доступні та передбачувані процедури, які дають особі можливість у стислі строки та без необґрунтованих перешкод отримати необхідну медичну допомогу.

У сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій Європейський суд з прав людини визнає за державами широкий простір розсуду, що обумовлений відсутністю єдиного європейського підходу до етичних, біомедичних і соціальних аспектів репродукції. Суд системно підкреслює, що питання використання донорського матеріалу, ембріологічних технологій, преімплантаційної діагностики або сурогатного материнства мають високий рівень суспільної чутливості та відображають різноманітність культурних, моральних і релігійних традицій держав – учасниць Конвенції. Саме тому держави мають право самостійно визначати коло допустимих репродуктивних практик, будуючи політику, яка відповідає національному законодавству та інтересам держави.

Втім, визнання широкої свободи розсуду не означає абсолютної дискреції. Як підкреслено у рішеннях *Evans v. the United Kingdom* (2007) [8] та *S.H. and Others v. Austria* (2011) [9], межі свободи держави визначаються необхідністю забезпечити справедливий баланс між інтересами суспільства, етичними міркуваннями та правами окремої особи. Саме тому ЄСПЛ втручається тоді, коли національні обмеження стають непропорційними, тобто надмірно втручаються у репродуктивну автономію без достатнього обґрунтування, або коли вони є внутрішньо суперечливими, як у справі *Costa and Pavan v. Italy* [10], де заборона преімплантаційної діагностики поєднувалася з одночасним дозволом на пізнє переривання вагітності з тих самих медичних причин.

Такі приклади демонструють, що Суд оцінює не лише результат державної політики, а насамперед її раціональність, послідовність і пропорційність. Якщо законодавство створює ситуацію, в якій особа обмежується у можливості реалізувати свої репродуктивні права більш м'яким чи менш інвазивним способом, або коли обмеження не переслідує належної й достатньої обґрунтованої легітимної мети, ЄСПЛ констатує порушення статті 8 Конвенції. Тобто Суд фактично формує стандарт, згідно з яким свобода держав у сфері біоетики має бути узгоджена з вимогами послідовності правового регулювання, недискримінаційності та належного захисту права вибору особи.

У справах, пов'язаних із сурогатним материнством, Європейський суд з прав людини послідовно виходить із засадничого принципу пріоритетності найкращих інтересів дитини.

У своїх рішеннях Суд наголошує, що незалежно від моделей національного правового регулювання сурогатного материнства, правовий статус дитини не може бути поставлений у залежність від ставлення держави до способу її народження. Показовою є справа *Mennesson v. France* (2014) [11], у якій Суд дійшов висновку про порушення статті 8 Конвенції щодо права дітей на повагу до приватного життя. Французькі органи влади відмовилися визнавати юридичний зв'я-

зок між дітьми, народженими за допомогою сурогатного материнства у США, та подружжям, яке фактично виконувало батьківські функції. ЄСПЛ підкреслив, що така відмова створювала стан правової невизначеності щодо особистої ідентичності дітей, їхнього громадянства, спадкових прав та інших елементів правосуб'єктності, що є несумісним із гарантіями статті 8.

У подальшій практиці Суд розвинув цей підхід, зазначивши, що забезпечення мінімального рівня юридичного визнання походження дитини, зокрема шляхом встановлення правового зв'язку з її біологічним батьком, становить обов'язок держави навіть у тих випадках, коли національне законодавство повністю забороняє сурогатне материнство (наприклад, Консультативний висновок Великої палати ЄСПЛ від 10 квітня 2019 року, винесений на запит Касаційного суду Франції згідно з Протоколом № 16 до Європейської конвенції [12]).

Отже, ЄСПЛ послідовно розмежовує оцінку допустимості сурогатного материнства як соціально-правового інституту та оцінку правового становища дитини, народженої внаслідок такої процедури. Якщо перше питання залишається в межах широкого розсуду держав, то друге перебуває під прямою дією статті 8 Конвенції, яка вимагає від держави уникати ситуацій, у яких дитина втрачає або не може реалізувати свою юридичну ідентичність через формальне неприйняття державою моделі її народження.

Аналіз практики ЄСПЛ засвідчує поступове формування комплексного підходу до репродуктивних прав як складової права на повагу до приватного життя. Суд послідовно розширює зміст статті 8 Конвенції, включаючи до нього питання репродуктивної автономії, тілесної недоторканності та права особи визначати власну репродуктивну стратегію. Одночасно ЄСПЛ встановлює підвищені вимоги до процедурних гарантій, які мають забезпечувати реальність і доступність законних репродуктивних втручань.

Хоча держави зберігають широкий простір розсуду у сфері біоетичних рішень, цей розсуд не є абсолютним: Суд втру-

чається у випадках непропорційних, внутрішньо суперечливих або дискримінаційних обмежень. Особливу увагу ЄСПЛ приділяє забезпеченню прав вразливих груп та пріоритетності найкращих інтересів дитини, зокрема у справах, пов'язаних із сурогатним материнством.

Висновки і пропозиції. Аналіз рішень Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини дозволяє дійти висновку, що репродуктивні права посідають важливе місце серед конституційних прав людини. Вони охоплюють можливість особи самостійно вирішувати питання, пов'язані з дітонародженням, а також вимогу до держави забезпечувати рівні умови доступу до медичної допомоги та належний захист інформації про стан здоров'я. Судові рішення послідовно підкреслюють, що держава має усувати правові та адміністративні перепони, які негативно впливають на становище жінок і обмежують реалізацію їхніх прав.

У своїх рішеннях ЄСПЛ розглядає питання вагітності, переривання вагітності, допоміжних репродуктивних технологій і сурогатного материнства як частину права на приватне життя, гарантованого статтею 8 Конвенції. Суд наголошує: якщо певні медичні втручання дозволені національним законодавством, держава зобов'язана забезпечити зрозумілі та доступні процедури їхнього проведення. Невиконання цих вимог розглядається як порушення прав людини.

У справах щодо репродуктивних технологій ЄСПЛ визнає, що держави можуть самостійно визначати правила у цій сфері. Проте такі правила не повинні бути суперечливими або такими, що безпідставно обмежують можливості людини. Суд також підкреслює необхідність врахування потреб осіб, які перебувають у більш уразливій ситуації, зокрема неповнолітніх, жінок у складних життєвих обставинах та представників соціально вразливих груп.

Особливе значення має практика ЄСПЛ у справах, пов'язаних із сурогатним материнством. У таких справах Суд виходить із того, що головним є дотримання інтересів дитини, включно з підтвердженням її походження та забезпеченням стабільного правового статусу, незалежно від

того, чи дозволене сурогатне материнство у відповідній державі.

Узагальнюючи, можна зазначити, що позиції Конституційного Суду України та ЄСПЛ формують чітке уявлення про обов'язки держави у сфері репродуктивних прав людини. Держава має забезпечити людям реальну можливість користуватися медичними послугами, захищати приватне життя, отримувати потрібну інформацію та приймати рішення щодо народження дітей без неправомірного втручання.

Список використаної літератури:

1. Рішення Конституційного Суду України від 3 червня 1999 року № 5-рп/99 (справа про офіційне тлумачення терміна «член сім'ї»). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-99#Text>.
2. Рішення Конституційного Суду України від 29 травня 2002 року № 10-рп/2002 (справа про безоплатну медичну допомогу) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-02#Text>.
3. Рішення Конституційного Суду України від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012 (справа про недопустимість обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text>.
4. Рішення Конституційного Суду України від 7 липня 2004 року № 14-рп/2004. Офіційний вебсайт Конституційного Суду України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v014p710-04#Text>.
5. Tysiąc v. Poland, no. 5410/03, 20 March 2007. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-79812%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-79812%22]}).
6. .R. v. Poland, no. 27617/04, 26 May 2011. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-104911%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-104911%22]}).
7. P. and S. v. Poland, no. 57375/08, 30 October 2012. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-114098%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-114098%22]}).
8. Evans v. the United Kingdom, no. 6339/05, Judgment of 10 April 2007. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-80046%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-80046%22]}).
9. S.H. and Others v. Austria, no. 57813/00, Judgment of 3 November 2011. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-107325%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-107325%22]}).
10. Costa and Pavan v. Italy, no. 54270/10, Judgment of 28 August 2012 URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-112993%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-112993%22]}).
11. Mennesson v. France, no. 65192/11, Judgment of 26 June 2014 URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22002-9781%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22002-9781%22]}).
12. European Court of Human Rights (Grand Chamber). Advisory Opinion concerning the recognition in domestic law of a legal parent-child relationship between a child born through a gestational surrogacy arrangement abroad and the intended mother (Request no. P16-2018-001), 10 April 2019. Strasbourg. Final. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22003-6380464-8364383%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22003-6380464-8364383%22]}).

Minka T. Judicial protection of constitutional human rights in the context of reproductive rights

the article examines human reproductive rights through the lens of the decisions of the Constitutional Court of Ukraine and the European Court of Human Rights. The study clarifies the content of reproductive rights as part of the guarantees of private life, equality, and access to medical care. It is demonstrated that the legal positions of the courts impose obligations on the state to ensure conditions under which individuals can freely make decisions concerning childbirth, obtain necessary medical services, and control information about their health. Based on the case law of the ECtHR, the article analyses the regulation of abortion, access to assisted reproductive technologies, and issues related to surrogacy. It is noted that in abortion cases the Court assesses not only the permissibility of state interference but also the effectiveness of the procedures that the state must guarantee to ensure the practical possibility of lawful medical interventions. In the field of biomedical technologies, attention is drawn to the limits of state discretion and the inadmissibility of norms that are inconsistent or unjustified. Special attention is given to surrogacy cases, where the ECtHR emphasises the priority of the child's interests and the need to secure the child's stable legal status. The article concludes that the legal positions of both national and European courts shape a coherent approach to the protection of reproductive rights and

outline the obligations of the state to develop accessible and effective mechanisms for their implementation.

Key words: *human rights, reproductive rights, judicial protection, Constitutional Court of Ukraine, ECtHR, court decisions, constitutional regulation of reproductive rights, guarantees for the exercise of reproductive rights.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 24.11.2025

Дата публікації: 19.12.2025